

פרשת משפטים "בכל דרכיך דעהו"

הרב עמיטל (זצ"ל)

נאמר בספר תהילים פרק י"ט, י: "משפטי ה' אמת צדקו יחדו". כמה רבדים לפסוק זה: ניתן להניח שהפסוק מתכוון לכך שגם לעמים יש חוקים ומשפטים, ולא רק לעם ישראל. איך נוצרים חוקי הגויים? כאשר מתעוררת בעיה מסוימת, קמים ומחוקקים חוק על מנת לפתרה.

הסיבוך שנוצר מכך הוא שכל חוק בא לפתור צד אחר בבעיות הקיימות בעולם, ובכך נוצרות סתירות בין החוקים הרבים. למשל: חוק שנועד למען הכלל פוגע בזכויות הפרט, חוק שנועד ליישוב מסוים עלול לפגוע בסביבתו, באקולוגיה וכד'. זאת משום שלמערכת זו אין ראייה כללית, "לא עשה כן לכל גוי". לעומת זאת, בתורה אין סתירות, היא שלמות אחת, ומשפטיה "צדקו יחדו", כולם צודקים אפילו כשהם נמצאים יחד. רובד נוסף עולה ממשל שנמצא באבות דרבי נתן:

"משלו משל למה הדבר דומה (היחס בין תורה לדרך ארץ) לאיסטריא שהיא עוברת בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג אם מהלך כנגד האור הרי נכווה באור ואם מהלך נגד שלג הרי הוא לוקה בצינה. כיצד יעשה ילך בינתיים ויזהר בעצמו שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה" (פרק כ"ח, הלכה י')

התורה משולה לשביל העובר בין אש לבין שלג, בין העולם הזה לבין העולם הבא. ההוכחה לא-לוקיותה של התורה היא, שאינה עוסקת רק ברוחני ובא-לוקי אלא גם ביחסים בין בני אדם, בדיני ממונות, במשפטים, וזו עוד בחינה בה שונה תורת ישראל מתורות ודתות אחרות.

מעבר לכך, גם משפטי התורה עצמם אינם ניתנים להבנה כשהם מנותקים זה מזה, כי אז נגרמים עיוותים וסילופים. למשל: התורה מדברת על רחמים מחד: "קרוב ה' לכל קרְאיו" (תהלים קמ"ה, יח) ויחד עם זאת: "אשרי שיאמרו ונפץ את עלליך אל הסלע" (תהלים קל"ז, ט') ויש לראות הדברים ביחד.

כל תנועה ודת שקמה בעולם בחרה לה צד אחד, אידיאה אחת, שבה דגלה ואותה הציגה לעולם: חסד, צדק, יושר וכד', אך אף לא אחת הראתה תמונה שלימה. הנצרות, דת החסד, שחרטה על דגלה את האמרה: "מי שהכה אותך על לחי אחת, תן לו את השנייה" מה עלה בסופה – במישרין או בעקיפין יצאו ממנה הנאציזם ותנועות ההשמדה האכזריות ביותר! כי כאשר מראים רק פן אחד, למרות שיש בו אמת, הוא חסר, חלקי. אם, למשל, הייתה נכתבת בתורה רק מצוות השבת: "שבת קביעא וקיימא" היה נדמה כי האדם נתון בעולם המוכתב וקבוע ע"י הקב"ה מששת ימי בראשית. אולם, נכתבו בתורה גם ראש חודש ומועדים - ש"ישראל מקדשי לזמנים".

מעניין זה ניתן להבין גם את הנאמר בסוף הפרשה. העם אומר: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". חז"ל, כידוע, דרשו בשבחם על שהסכימו לעשות לפני ששמעו, והבינו ש"נשמע" - כפשוטו, שמיעה פיזית. כך גם עולה מהגמרא בשבת (פח.). שאמר אותו צדוקי לרבא: "עמא פזיזא, דקדמיתו פומכייהו לאודגייכו", אך נראה שהשמיעה כאן פירושה הבנה, כמו ב"שמע ישראל". בתחילה מספר משה לעם "את כל דברי ה' ואת כל המשפטים":

"שבע מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה" (רש"י שמות כ"ד, ג).

על כך הם עונים: "כל הדברים אשר דבר ה' נעשה" - כפי שציוויתנו. בהמשך כורת עמם את הברית, ואז אומרים העם "נעשה ונשמע": "נעשה" - את שציוויתנו, "ונשמע" - את יתר המצוות, ורק אז נבין את שקיבלנו כעת, ושבחם הוא שהסכימו לקיים למרות ששמעו רק חלק מהמצוות.

בתחילת הפרשה התורה אומרת: "ואלה המשפטים". רש"י על אתר אומר: "ואלה מוסף על הראשונים, מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני" (רש"י שמות כא:א).

וקשה, שכן מצאנו בפרשת בהר, שדרשו שם:

"מה שמטה נאמרו כללותיה ופירושה ודקדוקיה מסיני אף כל המצוות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם" (ספורנו ויקרא כ"ה:א)

יש לשאול מה המיוחד בפרשת משפטים, והלא כולה נאמרה בסיני?

רבי אליהו מזרחי על רש"י פירש, שפרשת משפטים נאמרה בקולות וברקים מסיני כעשרת הדברות, ועליה נאמרה הדרשה בפרשת בהר, אך שאר המצוות "ניתנו למשה לבדו בתוך המ' יום שעמד בהר". המהר"ל ב"גור אריה" חולק עליו, ומסביר שאמנם כל המצוות נאמרו מסיני, אך יש מצוות שהיו עיקר ושאר המצוות נאמרו אגבן: "וזה בשביל כי תורת ה' תמימה אין מצוותיה מחולקות, ולפיכך נאמרו כולם מסיני מפני שה' יתברך נתן התורה בשלימות בסיני"

לפעמים לא מבינים; חושבים שאפשר לקחת את מערכת המשפט מימי המגדט ולהוסיף לה מספר חוקי תורה, אך אלו רק פירוורים - כי לא ניתן לקיים את משפטי התורה אם אין מחליפים את המערכת כולה. לפיכך אסור ללכת לבית דין של עכו"ם, ואפילו אם יודע שדנים באותו דין כדיני ישראל, שנאמר: "לפניהם" - ולא לפני עכו"ם, שכן כשאותה מצווה מנותקת מכל התורה, אין היא אותה מצווה. רק בתורת ישראל: "משפטי ה' אמת צדקו יחדו".

הרב ליכטנשטיין (זצ"ל)

מיקומה של פרשת משפטים נראה תמוה, משתי סיבות. ראשית, פרשת יתרו מסיימת בהלכות הקשורות למזבח (שמות כ'): "מזבח אדמה תעשה לי", "ולא תעלה במעלת על מזבחי", "וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי", ולכן המשכה הטבעי הוא פרשת תרומה, העוסקת בבניית המזבח והמקדש.

שנית, הגמ' בכריתות (ט.) אומרת, שעם ישראל נכנס לברית עם הקב"ה במילה, בטבילה ובזריקת דם. זריקת הדם התבצעה במסגרת ברית האגנות, המתוארת בהמשך פרשתנו (פרק כ"ד). אירוע זה הוא, אפוא, חלק בלתי נפרד ממעמד הברית של עם ישראל והקב"ה בהר סיני, וממילא יש לתמוה על כך שהתורה 'חתכה' את מעמד הר סיני

לשניים, והכניסה בין שני החלקים את פרשת משפטים, העוסקת בעיקר בדיני ממונות שונים.

במכילתא (יתרו, מסכתא דבחדש, פרשה ג') נחלקו התנאים, האם ברית האגנות נעשתה קודם מתן תורה או אחריו, ובמקביל נחלקו בכך רש"י והרמב"ן. לפי הדעה שהאירועים מופיעים בתורה לפי הסדר הכרונולוגי, וברית האגנות נכרתה לאחר מתן תורה, שאלתנו קשה במיוחד, שכן נמצא שאין מדובר רק בסדר הדברים בתורה, אלא בסדר האירועים בפועל: מה ראה הקב"ה לצוות דווקא על המשפטים באמצע מעמד הר סיני, לפני סיום כריתת הברית עם בני ישראל?

כדי להשיב על שאלות אלו, עלינו לעמוד על חשיבותם של המשפטים. לכאורה, דיני ממונות הם עניין אוניברסלי הנוגע לעולם כולו, ואינו מייחד את עם ישראל דווקא. זוהי באמת אחת משבע מצוות בני נח: הדינים.

למעשה, ישנה מחלוקת ראשונים בשאלה מה פשר מצוות הדינים שניתנה לבני נח. הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ט, הי"ד) מבין שהכוונה לכך שיש להקים בתי דין בכל פלך ופלך, כדי שישפטו אנשים שאינם מקיימים את שש המצוות האחרות. א"כ, לדבריו לא מדובר על מצוה עצמאית, אלא על דרך לאכוף את קיומן של שש המצוות האחרות. ברם, הרמב"ן (בראשית ל"ד, יג) בפרשת וישלח חולק על הרמב"ם: "ועל דעתי, הדינין שמנו לבני נח בשבע מצוות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל...".

הרמב"ן סבור שמצוות הדינים מקבילה, פחות או יותר, למשפטים שבהם נצטווה עם ישראל. דבריו מבליטים את העובדה, שהמשפטים אינם מייחדים את עם ישראל דווקא. ברם, יש בכל זאת הבדל משמעותי בין משפטי עם ישראל ומשפטי הגויים. הבדל זה משתקף לעתים גם במישור ההלכתי, כמו ההלכה שמציין הרמב"ם (שם), שבן נח שעבר עבירה חייב מיתה על פי עד אחד ודיין אחד ובלא התראה, בניגוד ליהודי; אולם עיקרו של ההבדל הוא במישור העקרוני. כאשר הגיע עם ישראל למרה, נאמר "שם שם לו חק ומשפט" (ט"ו, כה). רש"י מבאר שהכוונה היא לשבת, פרה אדומה ודינים. לכאורה קשה: מצוות השבת ופרה אדומה אמנם לא ניתנו לפני כן, ואינן שייכות לאומות העולם – אולם הדינים כבר ניתנו לבני נח, ומדוע אפוא היה צורך לחזור ולצוות את עם ישראל עליהם?

יש, כנראה, הבדל מהותי בין ערכם של המשפטים אצל אומות העולם וערכם בעם ישראל. ביטוי קיצוני לכך מצוי בדבריו של דוד המלך:

מגיד דבריו ליעקב חקרו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום הללויה (תהילים קמ"ז, יט-כ)

הקב"ה נתן לעם ישראל את החוקים והמשפטים שלו, מה שלא עשה לאומות אחרות. המשפטים מבטאים קשר ייחודי בין עם ישראל לקב"ה, ובאמצעותם עם ישראל והקב"ה מסתודדים יחד – משא"כ הדינים שניתנו לאומות העולם, שאין מטרתם אלא ליצור חברה מסודרת ותקינה גרידא.

לפי זה מובן מדוע מוקמה פרשת משפטים באמצע תיאור מעמד הר סיני. המשפטים הם תנאי לקבלת התורה. עם ישראל התחייב להיות בקשר רצוף עם הקב"ה באמצעות קיום

המשפטים. זהו חלק בלתי נפרד ממעמד הר סיני ומהברית שנכרתה בין עם ישראל לקב"ה. המשפטים בעם ישראל אינם רק עניין פורמאלי או דרך טכנית לשמור על חברה יציבה. מדובר בכללים המכתיבים את יחסו הערכי של האדם לזולת ולחברה ומקנים ערכי התנהגות בסיסיים.

המדרש מפנה את הדברים במיוחד אל המנהיגים: 'וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יִקְרָסָהּ' (משלי כ"ט, ד) - זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות, ויתום ואלמנה הולכין אצלו שיעשה דין ביניהן, והוא אומר להן: עסוק אני במשנתי, איני פנוי, ואמר לו הא-להים: מעלה אני עליך כאלו חרבת את העולם (שמות רבה ל', יג) העיסוק במשפטים הוא כל כך חיוני, עד שמי שמשתמט ממנו כאילו חרוב את העולם. מנהיג רוחני צריך להיות לא רק גדול בתורה, אלא גם מודע לבעיות עמו, לעסוק בצדקה וחסד, ולפקח על השמירה על ערכי המוסר והמשפט.

הציבור הדתי בארץ לוקה לפעמים בכך, שהוא רואה בערכי המוסר והצדקה עניינים אוניברסליים, שאינם נוגעים אליו באופן מיוחד, כך שניתן להתייחס אל ההגנה עליהם כאל מצוה שיכולה להיעשות ע"י אחרים, ולהתרכז בהגנה על הערכים המייחדים את עם ישראל. הציבור החילוני, שעניינים כמו שבת וכשרות אינם נוגעים ללבו, מקים קול זעקה בכל פעם שישנה פגיעה במוסר ובזכויות האדם, וכך הוא מצטייר כציבור יותר מוסרי ויותר הומניטרי. הציבור הדתי נוהג להזדעק רק כאשר פוגעים בערכים המייחדים אותו. תפיסה זו היא מוטעית. ערכי המוסר, המשפט והצדקה אמנם רלוונטיים לכל אומות העולם, אולם הם בכל זאת נוגעים לעם ישראל באופן מיוחד, בהיותם מבטאים את הזיקה הייחודית שיש לו עם הקב"ה בכל הדורות, ולכן אל לנו להפקיר את השמירה עליהם בידי ציבורים אחרים.

טללי חיים (שמות עמוד רא-רג)

מצוות בין אדם לחבירו הן חלק בלתי נפרד מהתורה, עד כדי כך שמיד לאחר מעמד הר סיני בא הקב"ה והדגיש דווקא את המצוות הללו, תוך שהתורה מציינת היטב ב"ויו" החיבור - "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" - זהו המשך ישיר של התגלות התורה ממרומים. העוצמה האלוקית הגנוזה במצוות אלו איננה פחותה מיתר המצוות. בין אדם לחבירו ובין אדם למקום אחד הוא, ושניהם צדדים שונים של "בין אדם למקום", האחד מתמקד באלוקות המתגלית במרומים, והשני - באלוקות הניבטת מתוך הארץ בעצמה, מתוך גופם של העולמות הגשמיים.

למראית העין נראה שההבדל בין ישראל לעמים מתבטא בקומת הנשמה, ואילו בגוף וכל ענייני חיו - שווים ביניהם. דווקא בפרשה שלנו באה התורה להפקיע מחשבה זו ולהורות לנו שאין הדבר כן. ההבדל בין ישראל לעמים איננו רק בנשמה, אלא גם בגוף עצמו, בכל ענייני החיים. כל ענייני החיים של ישראל הם קודש קודשים. יסוד גדול זה, שגם הגוף של ישראל מקודש בקדושת ה' ומובדל מן העמים, הוא עניין ברית המילה, האות העיקרית המבדילה אותנו מאומות העולם. ברית המילה היא בבשר ממש, בחומריות בעצמה.

המצוות שבין אדם לחבירו הן בבחינת תיקון הגוף עצמו, ואילו המצוות בין אדם למקום עסוקות בהארת הנשמה בגוף. מצוות בין אדם למקום באות להאיר את העולם העליון בתוך העולם הזה, הגשמי, לקדשו, ואילו מצוות שבין אדם לחבירו אינן מתעסקות בהארת האור העליון בתוך העולם הזה, אלא בסידור העולם הזה בעצמו. בין אדם לחבירו מצביע על ההתנהלות הראויה במסגרת העוה"ז, ואילו בין אדם למקום מושך הארות עליונות לתוך העולם הזה. משום כך רוב ככל מצוות שבין אדם לחבירו מובנות בשכל האנושי, מפני שהן שייכות אל העולם הזה, משא"כ במצוות בין אדם למקום, שרובן אינן מובנות בשכל האנושי, מפני שהן באות להאיר בתוך העוה"ז, את העולם העליון, המצוי במרחב שלמעלה מיכולת ההשגה של האדם.

זאת אחד הסיבות הפנימיות לכך שלא מברכים על מצוות שבין אדם לחבירו. כידוע עניין הבכה היא משיכת שפע ממרומים (עיין בנפש החיים שער ב פרק א). דווקא במצוות שבין אדם למקום אנו מתמקדים בגילוי אורות עליונים ממרום אל המציאות שלנו. לעומת זאת, במצוות שבין אדם לחבירו אנו עסוקים בתיקון העולם הזה עצמו, ולא בהארת ממרום.